

شیوع مصرف سیگار و مواد مخدر در دانش آموزان دبیرستانی زاهدان

عزیز الله مجاهد*، دکتر نور محمد بخشانی*

* دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی زاهدان، دانشکده پزشکی، گروه روانشناسی بالینی

چکیده

زمینه و هدف: از رفتارهای غیر بهداشتی که سلامتی و هزینه جامعه را به خطر می اندازد، مصرف سیگار و مواد مخدر است. پژوهش حاضر با هدف بررسی شیوع مصرف سیگار و مواد مخدر در بین دانش آموزان زاهدان انجام شد.

مواد و روش کار: در این مطالعه مقطعی که در سال ۱۳۸۲ انجام گردید، ۲۵۹ دانش آموز دختر و ۲۱۶ دانش آموز پسر به صورت انتخاب تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای از دبیرستانهای شهر زاهدان انتخاب گردیدند.

یافته ها: میانگین سن دختران ۱۵/۸ سال و پسران ۱۶ سال بود. طبق نتایج بدست آمده ۷/۸٪ دختران و ۲۵/۲٪ پسران حداقل یکبار مصرف سیگار را تجربه کرده بودند. از میان دختران ۰/۴٪ و از میان پسران ۲/۳٪ بطور معمول سیگار می کشیدند. ۱/۶٪ دختران و ۸٪ پسران حداقل یکبار تجربه مصرف مواد مخدر را داشتند. بیشترین وقوع اولین تجربه مصرف سیگار در سن ۱۴ سالگی (۲۶/۲٪) و سپس در ۱۵ سالگی (۱۵/۲٪) بود.

نتیجه گیری: بالا بودن نسبی تجربه مصرف مواد مخدر و سیگار و نیز سن پایین شروع مصرف مواد هشدار دهنده می باشد و ضرورت توجه بیشتر به سنین نوجوانی در برنامه‌های پیشگیری را نمایان می سازد. (مجله طبیب شرق، سال ششم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۳، ص ۵۹ تا ۶۵)

کلواژه ها: سیگار، شیوع، مواد مخدر، دانش آموزان، زاهدان

مقدمه

از رفتارهای غیر بهداشتی که سلامتی افراد جامعه را به خطر انداخته و هزینه‌های قابل توجهی را بر جوامع تحمیل می کند، مصرف سیگار و مواد مخدر است. توجه به این گونه رفتارها به ویژه در سنین نوجوانی و جوانی که زمان شکل گیری هویت است از اهمیت خاصی برخوردار می باشد. درباره شیوع مصرف سیگار و مواد مخدر مطالعات متعددی انجام شده است.^(۱)

در ایران تحقیقات در این زمینه به صورت پراکنده و در حد محدودی انجام گرفته است. یک بررسی شیوع مصرف دخانیات را در ایران بین مردان ۲۷/۲ درصد و بین زنان ۳/۴ درصد اعلام کرده است. همین بررسی رقم شیوع را در بین جوانان ۱۵ تا ۱۹ ساله در پسران ۱۰/۵ و در دختران ۰/۷ درصد ذکر کرده است.^(۱) درشیراز مطالعه روی یک نمونه تصادفی ۱۳۳۵ نفری

نشان داد که ۲۶ درصد مردان و ۳/۶ زنان سیگاری بودند. میانگین سن در افراد سیگاری ۴۱/۸ سال و در افراد غیر سیگاری ۳۷ سال بود. میانگین سن شروع سیگار ۲۱/۳ سال با دامنه ۱۰ تا ۶۰ سال بود.^(۲)

در یک نمونه تصادفی ۵۳۲ نفری از دانشجویان، دستیاران و اساتید دانشگاه علوم پزشکی شیراز مشخص شد که ۱۶/۸ درصد مردان و ۰/۷ درصد زنان سیگاری بودند. میانگین سن آغاز سیگار کشیدن ۱۹/۷ سال بود.^(۳) بررسی شیوع سیگار کشیدن در دانشجویان پزشکی دانشگاه کرمان در نمونه‌ای ۷۳۰ نفری نشان داد که ۵۰/۸ درصد دانشجویان سیگار کشیدن را تجربه کرده بودند. ۲۵/۵ درصد از دانشجویان سیگار می کشیدند.^(۴)

پژوهشی که بر روی ۹۷۶ جوان سرباز وظیفه در پادگانهای

تهران انجام گرفت نشان داد که ۲۰/۸ درصد آنها در زمان پژوهش سیگار می کشیدند و ۷۲/۴ درصد آنها حداقل یکبار سیگار کشیدن را تجربه کرده بودند.^(۵)

نتایج بدست آمده از یک مطالعه بر روی نمونه تصادفی ۳۰۰ نفری از دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان نشان داد که ۳۰/۸ درصد دانشجویان سیگار را تجربه نموده و ۸/۳ درصد سیگاری بودند.^(۶)

در سال تحصیلی ۷۸ - ۱۳۷۷ با یک نمونه ۴۰۲۳ نفری از دانش آموزان سال آخر دبیرستانهای شهر تهران یک بررسی انجام شد. میانگین سنی جمعیت مورد بررسی ۱۷/۸ سال بود. نتایج بدست آمده حاکی از آن بود که در این گروه ۷/۲ درصد پسرها و ۱ درصد دخترها سیگاری بودند. ۳۵ درصد از پسرها و ۲۶/۹ درصد از دخترها سیگار را تجربه کرده بودند. میانگین سن شروع مصرف سیگار برای دختران سیگاری ۱۴/۳ سال و برای دخترانی که فقط سیگار را تجربه کرده بودند ۱۴ سال بود.^(۷) در یک مطالعه مقطعی که در ده مرکز استان کشور انجام شده است، مجموعاً ۱۵۰۰ نفر معناد از نظر سال شروع مصرف مواد، سال شروع الگوهای مصرف تزریقی و برخی عوامل مرتبط، مورد بررسی قرار گرفته‌اند که طبق نتایج این مطالعه گرچه میزان بروز مصرف مواد در سالهای متوالی نوسان داشته لیکن در طی ۳۰ سال گذشته روند کلی رو به افزایش بوده است. به طوری

که طی بیست سال (تا سال ۱۳۷۷) میزان رشد سوء مصرف مواد مخدر بیش از ۳ برابر نرخ رشد جمعیت بوده است. همچنین میزان رشد مصرف تزریقی مواد در ۱۰ سال گذشته ۳۳ درصد و به طور متوسط در هر سال ۳۳ درصد بوده است.^(۸) در سال ۱۳۷۸ مطالعه مقطعی کشوری تحت عنوان " بررسی وضعیت سومصرف مواد در ایران " به روش ¹RSA با همکاری معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور و دفتر کنترل مواد مخدر سازمان ملل انجام گرفت. این پژوهش مبتنی بر

آزمایشات اجباری بود که برای مقاصد همچون گواهی ازدواج، استخدام و اخذ گواهینامه رانندگی انجام می گرفت. بر پایه یافته‌های این پژوهش با خوشبینانه ترین تخمین به کمک محاسبه حاصل ضرب میانگین پاسخ مثبت ۶۳/۲ درصد این آزمایشات در جمعیت بالای ۱۵ سال کشور، رقمی حدود یک میلیون نفر بدست می آید. با توجه به محدودیتهای این روش پژوهش، تخمینهای غیر خوشبینانه که براساس آن نرخ مثبت آزمایش فقط نسبت کوچکی (کمتر از ۱۰ درصد) از جمعیت استفاده کننده از مواد دانسته می شود، آمار بسیار بالاتری بدست می آید.^(۹)

بررسی یک نمونه ۷۱۲ نفری از دانش آموزان دبیرستانهای شهر اصفهان نشان داد که ۱۱ درصد موارد تجربه سؤ مصرف داشته‌اند و غالباً تریاک و در حد کمتری حشیش و هروئین تجربه کرده بودند. همچنین ارتباط معنی داری بین مصرف سیگار و تریاک بدست آمد.^(۱۰)

با توجه به اینکه سیستان و بلوچستان از استانهای مرزی و همجوار با کشور تولیدکننده مواد مخدر می باشد، شناخت میزان شیوع مصرف مواد به ویژه در دانش آموزان، اطلاعاتی را فراهم می‌سازد که می تواند برای برنامه ریزان و سیاست گزاران بهداشت، روسا و مسئولین آموزش و پرورش مفید باشد.

روش کار

این مطالعه به روش توصیفی- مقطعی در سال ۱۳۸۲ انجام شد. از میان ۲۵۰۰۰ دانش آموز مقطع متوسطه شاغل به تحصیل در ۱۴۲ دبیرستان و هنرستان، تعداد ۵۰۰ دانش آموز به روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای خوشه‌ای انتخاب شدند. پرسشنامه‌ای بدون مشخصات نشانگر هویت فردی پس از توضیح هدف، به دانش آموزان جهت تکمیل داده شد. از تعداد فوق ۲۵ نفر پرسشنامه را ناقص تکمیل کرده و یا بدون پاسخ عودت دادند که از نمونه خارج شدند. نهایتاً نمونه پژوهش شامل ۴۷۵ نفر مشتمل بر ۲۵۹ (۵۴/۵٪) دختر و ۲۱۶ نفر (۴۵/۵٪) پسر گردید.

¹ Rapid situation assessment

داشته‌اند $16/4 \pm 1/3$ سال است. میانگین سن کل افراد $15/9 \pm 1/01$ سال می‌باشد.

بحث

شیوع $0/4$ درصدی مصرف سیگار در بین دختران و $2/3$ درصدی در میان پسران دانش آموز نسبت به شیوع کلی گزارش شده در پژوهشهای دیگر کمتر است. در گزارش موسسه وابسته به سازمان جهانی بهداشت شیوع مصرف در ایران بین جوانان ۱۵ تا ۱۹ ساله، $10/5$ درصد در مردان و $0/7$ درصد در زنان ذکر شده است.^(۱۱) در پژوهش دیگری روی دانش آموزان سال آخر دبیرستان در تهران، شیوع مصرف سیگار در بین پسران $7/2$ و در بین دختران ۱ درصد ذکر شده است.^(۷) هم چنین تجربه سیگار کشیدن بین پسران 35 درصد و بین دختران $26/9$ درصد گزارش شده که ارقامی بالاتر از مطالعه حاضر است. از دلایل احتمالی این امر می‌توان به تفاوت سنی نمونه‌ها و تفاوت شرایط فرهنگی اشاره کرد. برخی تحقیقات مشخص کردند که با افزایش سن شیوع مصرف بالا می‌رود،^(۱۴-۱۱) در مطالعه حاضر دانش آموزان سطوح مختلف دبیرستان با میانگین سنی $15/9$ سال شرکت داشتند. در حالی که مطالعه تهران محدود به دانش آموزان سال آخر با میانگین سنی $17/8$ سال بود. پایین تر بودن میانگین سن اولین تجربه سیگار کشیدن در نمونه پژوهش حاضر نسبت به نمونه تهران جای نگرانی است^(۷) چون مشخص شده است که آن دسته از نوجوانانی که سیگار کشیدن را در سنین پایین تر آغاز می‌کنند بیشتر سیگاری می‌شوند^(۱۵) و کمتر آن را ترک می‌کنند.^(۱۶) بنابراین پیشگیری از شروع سیگار در نوجوانی یکی از ارکان مهم برنامه‌هایی است که هدف آن کاهش گستره شیوع مصرف سیگار و به طبع آن کاهش بیماری و مرگ و میر است.^(۱۷) در مورد شیوع مصرف سیگار بر حسب جنسیت، نتیجه پژوهش حاضر همانند نتایج سایر پژوهشها در ایران^(۷ و ۶ و ۴-۱) و همچنین در برخی از کشورها^(۱۸-۲۲) نشان دادند که شیوع مصرف و حتی حداقل یکبار تجربه کردن مصرف سیگار در خانها

پس از تکمیل پرسشنامه‌ها توسط دانش آموزان اطلاعات با استفاده از نرم افزار SPSS با بکار گیری روشهای آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

۲۱۶ نفر ($45/5\%$) از گروه نمونه پسران و ۲۵۹ نفر ($54/5\%$) گروه نمونه دختران را تشکیل می‌دادند. میانگین سنی گروه نمونه پسران $16 \pm 0/9$ سال و میانگین سنی گروه نمونه دختران $15/8 \pm 1/1$ سال می‌باشد. مجموعاً میانگین سنی دو گروه با هم $15/9 \pm 1$ سال است. از میان ۲۵۹ دختر ۲۰ مورد ($7/8\%$) حداقل یکبار تجربه سیگار کشیدن داشتند و ۲ مورد نیز به این سؤال پاسخ نداده بودند و از میان ۲۱۶ پسر ۵۴ مورد ($25/2\%$) حداقل یکبار تجربه سیگار کشیدن داشتند و ۲ مورد نیز این سؤال را پاسخ ندادند.

طبق بررسی پرسشنامه‌ها جهت مصرف معمول سیگار یکنفر ($0/4\%$) از دختران پاسخ مثبت و بقیه پاسخ منفی دادند و از میان پسران ۵ نفر ($2/3\%$) پاسخ مثبت و بقیه پاسخ منفی دادند. در بررسی جهت سابقه مصرف مواد مخدر در طول زندگی، ۴ نفر از دختران ($1/6\%$) و ۱۷ نفر از پسران (8%) تجربه مواد را گزارش کردند. یک دختر ($0/4\%$) و ۵ پسر ($2/3\%$) تجربه مصرف مواد مخدر در طول یکماه گذشته را ذکر کردند.

برای سه مورد اولین تجربه مصرف سیگار قبل از هفده سالگی رخ داده و بیشترین وقوع در سن ۱۴ سالگی و سپس ۱۵ سالگی بوده است. تجربه کسانی که به‌طور معمول سیگار می‌کشند ظاهراً نسبت به کسانی که فقط سیگار کشیدن را تجربه کرده‌اند توزیع متفاوتی دارد.

میانگین سن ۷۴ نفر که حداقل یکبار سیگار کشیدن را تجربه کرده‌اند $16/2 \pm 0/7$ سال و میانگین سن ۶ نفر که به‌طور معمول سیگار می‌کشند $17 \pm 0/7$ سال می‌باشد. میانگین سن ۲۱ نفر که حداقل یکبار تجربه مصرف مواد داشته‌اند $16/4 \pm 0/9$ سال و میانگین سن ۶ نفر که طی ماه گذشته تجربه مصرف مواد

بهر حال پایین بودن سن مصرف سیگار و مواد و پیامدهای منفی آن از یک سو و اثربخشی کمتر درمانهای سوء مصرف و وابستگی به مواد در مواردی که سن شروع پایین است از سوی دیگر، موید لزوم این امر است که سیاست گذاران و مجریان برنامه های بهداشتی به منظور پیشگیری از سو مصرف مواد به فعالیتهای منسجم و گسترده تری بپردازند.

سیاسگزاری

از همکاری صمیمانه جناب آقای علی اصغر ملازهی و سرکار خانم آناهیتا کریمزایی (دبیران دبیرستانهای زاهدان) و روسای دبیرستانها که در این پژوهش مساعدت نمودند تشکر و قدردانی می گردد.

کمتر از آقایان است. البته این امر در برخی از کشورها مانند انگلیس، نیوزیلند و آمریکا صادق نیست. (۲۸- ۲۳ و ۱۲) در مورد تجربه مصرف مواد نیز نتیجه پژوهش حاضر تجربه مصرف را ۴/۵ درصد (پسران ۸ درصد و دختران ۱/۶ درصد) نشان داد که نسبت به پژوهشهای مشابه کمتر بود. مثلا در پژوهش اصفهان تجربه مصرف مواد در بین دانش آموزان ۱۴ تا ۱۸ ساله ۱۱ درصد^(۱۰) و در پژوهش شیراز ۳۰/۲ درصد گزارش شده است.^(۲۹) پایین تر بودن سن نمونه پژوهش حاضر و احتمال سهولت ترک تحصیل در زاهدان و به تبع آن همگون تر بودن گروه دانش آموزان در این منطقه شاید از دلایل این اختلاف باشد. انجام پژوهش در جمعیت عمومی می تواند روشن کننده موضوع باشد.

References

منابع

1. WHO, EMRO, Tobacco free initiative. Country profiles on tobacco control in the Eastern Mediterranean Region. Available in: <http://www.emro.who.int/TFI/CountryProfile-Part6.htm>
2. Ahmadi J, Khalili H, Jooybar R, et al. Prevalence of cigarettes smoking in Iran. Psychol Rep 2001; 89: 339 - 41.
3. Ahmadi J, Khalili H, Jooybar R, et al. Cigarette smoking among Iranian medical students, resident physicians and attending physicians. Eur J Med Res 2001; 6: 406- 8.
۴. غفاری علیرضا، کیا نعیم السادات. بررسی شیوع کشیدن سیگار در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی کرمان. مجله پزشکی هرمزگان. سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۷۸، ص ۳۰ - ۲۵.
۵. رمضانخانی علی، حیدر نیا علیرضا، غفرانی پور فضل الله، بابایی غلامرضا. بررسی شیوع سیگار کشیدن در نوجوانان و جوانان هنگام ورود به خدمت سربازی. فصلنامه پژوهشی دانشگاه شاهد. سال ششم، شماره ۲۳، بهار ۱۳۷۸، ص ۵۳ - ۸.
۶. جمشید زهی عبد العزیز. بررسی میزان شیوع سیگار کشیدن در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان در سال تحصیلی ۱۳۷۹. پایان نامه پزشکی، شماره پایان نامه ۷۵۵، دانشگاه علوم پزشکی زاهدان، سال ۱۳۷۹.
۷. ضیایی پروین، حاتمی زاده نیکتا، وامقی روشنگر، دولت آبادی شیوا. بررسی میزان شیوع مصرف سیگار و سن کشیدن اولین سیگار در دانش آموزان سال آخر دبیرستانهای شهر تهران در سال تحصیلی ۷۸ - ۱۳۷۷. مجله پژوهشی حکیم. شماره ۲، بهار ۱۳۸۰.

۸. رحیمی موقر آفرین، محمد کاظم، رزاقی محمد عمران. روند ۳۰ ساله وضعیت سؤ مصرف مواد در ایران مجله پژوهشی حکیم. دوره ۵، شماره ۳، پائیز ۱۳۸۱، ص ۸۱ - ۱۷۱.

۹. رزاقی محمد عمران، رحیمی موقر آفرین، حسینی مهدی، مدنی سعید. بررسی وضعیت سوء مصرف مواد در ایران. معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور و برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل، سال ۱۳۷۹.

10. Agahi C, Spencer C. Patterns of drug use among secondary school children in post revolutionary Iran. *Drug Alcohol Depend* 1982; 9: 235 - 42.
11. Wang SQ, Yu JJ, Zhu B P, et al. Cigarette smoking and its risk factors among senior high school students in Beijing, China, 1988. *Tobacco Control* 1994; 3:107-14.
12. Botvin G J, Baker E, Goldberg C J, et al. Correlates and predictors of smoking among black adolescents. *Addict Behav* 1992; 17: 97 -103.
13. Dusenbury L, Kerner J F, Baker E, et al. Predictors of smoking prevalence among New York Latino youth. *Am J Public Health* 1992; 82: 55-8.
14. Camp DE, Klesges RC, Relyea G. The relation ship between body weight concerns and adolescent smoking. *Health Psychol* 1993; 12: 24 - 32.
15. Escobedo LG, Marcus SE, Holtzman D, Giovino GA. Sports participation, age at smoking initiation, and the risk of smoking among US high school students. *JAMA* 1993; 269: 1391 - 5.
16. Breslau N, Pederson EL. Smoking cessation in young adults: age at initiation of cigarette smoking and other suspected influences. *Am J Public Health* 1996; 86: 214 - 20.
17. Tyas SL, Pederson LL. Psychosocial factors related to adolescent smoking: a critical review of the literature. *Tob Control* 1998; 7: 409 - 20.
18. Ogawa H, Tominaga S, Gellert G, Aoki K. Smoking among junior high school students in Nagoya, Japan. *Int J Epidemiol* 1988; 17: 814- 20.
19. Hu JF, Liu RZ, Zhang HL, et al. A survey of cigarette smoking among middle school students in 1988. *Public Health* 1990; 104: 345 - 51.
20. Mendis S. Tobacco use in a cohort of children in Sri Lanka. *Br J Addict* 1990; 85: 397 - 8.
21. Chen Y, Pederson LL, Lefcoe NM. Father's educational level, adult's smoking status, and children's smoking behavior in Shanghai. *Health Values* 1992; 16: 51- 6.
22. Zhu BP, Liu M, Shelton D, et al. Cigarette smoking and its risk factors among elementary school students in Beijing. *Am J Public Health* 1996; 86: 368 - 75.
23. McNeill AD, Jarvis MJ, Stapleton JA, et al. Prospective study of factors predicting uptake of smoking in adolescents. *J Epidemiol Commun Health* 1988; 43:72 - 8.
24. Tuakli N, Smith MA, Heaton C. Smoking in adolescence: methods for health education and smoking cessation. A MIRNET study. *J Fam Pract* 1990; 31: 369 - 74.
25. Johnson EH, Gilbert D. Familial and psychological correlates of smoking in black and white adolescents. *Ethn Dis* 1991; 1: 320- 34.

26. Oakley A, Brannen J, Dodd K. Young people, gender and smoking in the United Kingdom. *Health Promotion Int* 1992; 7: 75 - 88.
27. McGee R, Stanton. A longitudinal study of reasons for smoking in adolescence. *Addiction* 1993; 88: 265- 71.
28. Stanton WR, Oei TP, Silva PA. Sociodemographic characteristics of adolescent smoker. *Int J Addict* 1994; 29:913 -25.
29. Ahmadi J, Hasani M. Prevalence of substance use among Iranian high school students. *Addict Behav* 2003; 28: 375 - 9.

Prevalence of smoking and drug abuse in students of Zahedan high schools

Mojahed A. Ms*, Bakhshani NM. PhD*

Background: *Drug abuse and smoking behavior, particularly in youngsters, affect communities in terms of health and economy. The present study was carried out with the aim of a survey on drug abuse and smoking cigarette amongst high school students in Zahedan city.*

Methods and materials: *The research sample contained 259 girls and 216 boys being randomly selected using multi-stage clustering method. The average age was 15.8 years for girls and 16.04 years for boys.*

Results: *The results showed that 7.8% of girls and 25.2% of boys had experienced smoking at least once. It was found that 0.4% of the female students and 2.3% of male students were used to regular smoking. Drug abuse (using opiate) was shown to be experienced at least once by 1.6% and 8% of females and males, respectively. The initial smoking was most frequently experienced in age of 14 years (26.2%), followed by the age of 15 (15.2%).*

Conclusions: *Smoking and drug abuse in a relatively high percentage of students and decreasing the age of onset of using these materials arise a major alert. It is concluded that students at this age require further notice and they should be considered particularly in the control programs involving cigarette and drug.*

KEY WORDS: *Smoking, Prevalence, Opium, Students, Zahedan*

* Clinical psychology dept, Faculty of medicine, Zahedan University of Medical Sciences and health services, Zahedan, Iran.